

FOLKLORĀ
UN
ATMOSĒJĀ

KRIŠJĀNA BARONA KONFERENCE
28.–29.10.2021.

ZOOM un [FACEBOOK.COM/LULFMI](https://www.facebook.com/LULFMI)

REFERĀTU KOPSAVILKUMI

UDK 39(474.3)(062)

Fo255

Sastādītājs **Aigars Lielbārdis**

Mākslinieks **Krišs Salmanis**

Redaktore **Rīta Grīnvalde**

ISBN 978-9984-893-55-6

© LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts, izdevums, 2021

© Aigars Lielbārdis, sastādījums, teksts, 2021

© Ieva Ančevska, Ingus Barovskis, Iveta Dukaļska, Angelika Juško-Štekele, Andris Kapusts, Anete Karlsona, Arnolds Klotiņš, Janīna Kursīte, Māra Mellēna, Valdis Muktupāvels, Igeta Ozoliņa, Guntis Pakalns, Ieva Pigozne, Aivīta Putniņa, Inese Sirica, Guntis Šmidchens, Juris Urtāns, teksts, 2021

© Krišs Salmanis, dizains, 2021

Konferenci organizē LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta
Latviešu folkloras krātuve

Folkloras un atmoda

Barondienu zinātniskā konference ir izaugusi no Krišjānim Baronam veltītajām folkloras pēcpusdienām, un, sākot jau ar 1981. gadu, to organizē Latvijas Universitātes Literatūras, folkloras un mākslas institūta Latviešu folkloras krātuve (iepriekš – Latvijas PSR Zinātņu akadēmijas A. Upīša Valodas un literatūras institūta Folkloras daļa). Konference ir nozīmīgs ikgadējs nacionāla mēroga zinātnes notikums, kas pievēršas tradicionālās kultūras, valodas un vēstures jautājumiem. Šā gada konference “Folkloras un atmoda” ir veltīta Trešās atmodas un folkloras attieksmēm, kā arī analītiskam personības, sabiedrības un politiskās varas rīcību izvērtējumam. Atmodas laikā ētiskie un estētiskie paraugi tika meklēti kopīgās vērtībās pagātnē, stiprinot nacionālu vienotību. Valstiskuma un neatkarības atgūšana lielā mērā bija iespējama, pateicoties dažādu kultūras jomu pārstāvju aktivitātēm un plašas sabiedrības iesaistei sociālpolitiskos notikumos 20. gadsimta 80. gados. Atmodas vērtību pamatā bija pašnoteikšanās centieni un kultūras mantojumā balstīti identitātes apliecinājumi. Par nozīmīgu nacionālās piederības izpausmi kļuva latviešu folklorā un pagātnē sakņotu vērtību izmantojums, kas dažādās formās un saturiskajā piepildījumā caurda gan plašas sabiedrības, gan individuālās rīcības.

20. gadsimta 80. gadi bija folkloras kopu un etnogrāfisko ansambļu dibināšanas laiks Latvijas reģionos, jo īpaši Ziemeļlatgalē un Dienvidkurzemē. Šie ansambļi bija nozīmīgs folkloras kustības atbalsts ārpus Rīgas, jo daudzi atmodas perioda aktīvisti iesaistījās folkloras vākšanā, rīkojot ekspedīcijas pie teicējiem (piemēram, Valdis Muktupāvels, Ilga Reizniece, Dainis un Helmī Stalti), kā arī aktīvi darbojās reģionos (Iveta Tāle, Artis Kumsārs un citi). Folkloras kustībai bija tieša saistība ar radošās inteliģences nevardarbīgo pretošanos padomju varai un sistēmai. Folklorisms veidojās arī kā opozīcija latviešu folkloras izpildījuma pielāgošanai padomju skatuves kultūrai, kas folkloru, jo īpaši tās muzikālo izpildījumu, pasniedza deformētu un attālinātu no tradīcijas vides. Starptautiskais folkloras festivāls “Baltica”, kas 1988. gadā notika Latvijā, bija starp nozīmīgākajiem Trešās atmodas notikumiem, jo pirmo reizi padomju varas periodā plašā sabiedriskā pasākumā Latvijā tika publiski nests sarkanbaltsarkanais karogs.

Nacionālās pagātnes un tradicionālās kultūras vērtību aktualizēšanā un izplatīšanā būtiska loma Trešās atmodas periodā bija arī kultūrpētniecības iestādēm, tostarp Valodas un literatūras institūtam. Teicēju koncerts jeb tautas mūzikas pēcpusdiena Dailes teātrī 1978. gadā, Krišjānim Baronam veltītās pēcpusdienas, gatavojoties viņa 150. jubilejai, un vēlāk ikgadējā zinātniskā konference kļuva par pulcēšanās vietu daudziem Trešās atmodas un valstiskās brīvības ideju atbalstītājiem un virzītājiem. Krātuves organizētās folkloras vākšanas ekspedīcijas iedrošināja un radīja aicinājumu arī citiem pievērsties tradicionālo kultūras vērtību apzināšanai, dokumentēšanai un saglabāšanai.

Šā gada konferencei pētnieki tika aicināti pieteikt zinātniskus priekšlasījumus, ietverot ar Trešās atmodas tematiku saistītus jautājumus:

- atmoda, folkloras un personība;
- tradicionālā kultūra, valoda, mūzika un identitāte;
- folkloras apzināšana un dokumentēšana;
- diskursa maiņa latviešu folkloristikā;
- padomju vara un folkloras reprezentācija;
- folklorisms un dzīvesveids;
- Trešā atmoda iepriekšējo divu atmodu kontekstā.

Konferences zinātniskajā kolēģijā ir Sandis Laime, Aigars Lielbārdis un Sanita Reinsone, organizatorisko darbu veic arī Ilze Ļaksa-Timinska un Antra Upeniece. Konferences norisi un organizēšanu atbalsta Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas budžeta apakšprogramma 05.04.00 "Krišjāņa Barona Dainu skapis". Vīrusa Covid-19 izraisītās pandēmijas dēļ un rūpēs par sabiedrības veselību konference noritēs tiešsaistē.

Aigars Lielbārdis

Ceturtdiena, 28. oktobris

Konferences atklāšana

- 10.00 Konferences rīkotāja **Aigara Lielbārža** ievadvārds
- 10.10 LU LFMI direktores **Evas Eglājas-Kristsones** uzruna
- 10.20 LU LFMI Latviešu folkloras krātuves vadītājas **Ritas Grīnvaldes** uzruna

Plenārsēde. Vadītāja Rīta Grīnvalde

- 10.30 **Guntis Šmidchens**. Trešā atmoda un latviešu folkloristikas varianti
- 11.10 Diskusija

- 11.30 Pārtraukums

I sēde. Vadītājs Sandis Laime

- 12.00 **Arnolds Klotiņš**. Folklorā kā alternatīvas kultūras pieteikums
- 12.30 **Andris Kapusts**. Friča Brīvzemnieka Latviešu folkloras biedrības dibināšana 1989. gadā
- 13.00 **Ingus Barovskis**. "Literatūra un Māksla" (1985–1991): folkloras kustības atbalsis
- 13.30 **Māra Mellēna**. Bērnu un jauniešu folkloras kopas starp iesaisti un tiešiesaisti

- 14.00 Pārtraukums

II sēde. Vadītāja Digne Ūdre

- 15.00 **Angelika Juško-Štekele**. Nacionālās un reliģiskās atmodas kopsakarības: svētceļojums uz Aglonu
- 15.30 **Aivīta Putniņa**. "Roc, tautieti, dziļu aku, nedzer māsas asarēnas": attiecības ar vardarbību ģimenē un tautā
- 16.00 **Inese Sīrica**. Ornamenti latviešu lietīšķajā mākslā. Veronikas Kučinskas npublicētais 1995. gada manuskripts
- 16.30 **Juris Urtāns**. Atmoda un pilskalnu jaunatklāšana

Piektdiena, 29. oktobris

Plenārsēde. Vadītāja Sanita Reinsone

10.00 **Valdis Muktupāvels.** Skatuviskais un dzīvesveida folklorisms: vai uz viena vijņa?

10.40 Diskusija

11.00 Pārtraukums

I sēde. Vadītājs Gatis Ozoliņš

11.30 **Janīna Kursīte.** Rasma Rozīte un folkloras kustība Latvijā

12.00 **Ieva Ančevska.** Trešās atmodas rosinātais dzīvesveida folklorisms: tautas dziedniecības piemērs

12.30 **Guntis Pakalns.** Teicēja Alma Makovska un atmoda

13.00 **Igeta Ozoliņa.** Valda Muktupāvela folkloriskā darbība laikā no 1978. līdz 1988. gadam

13.30 Pārtraukums

II sēde. Vadītāja Ieva Tihovska

14.30 **Anete Karlsonē.** Tautastērps folkloras kustībā 20. gadsimta 80. gados

15.00 **Ieva Pigozne.** Tautastērps: ideoloģija vai zinātne?

15.30 **Iveta Dukajska.** Folkloras reprezentācijas pasākumi 20. gadsimta 80. gados. Pušmucovas etnogrāfiskā ansambļa piemērs

16.00 **Aigars Lielbārdis.** Etnogrāfiskie ansambļi Latvijā: ģenēze un evolūcija

16.30 **Saruna ar Ilgu Reiznieci** "Atmoda un agrie gadi". Vadītājs Aigars Lielbārdis

Valdis Muktupāvels

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

vm@lu.lv

Skatuviskais un dzīvesveida folklorisms: vai uz viena vilņa?

Dažādu tradicionālās kultūras formu apgūšana, interpretēšana un iekļaušana laikmetīgās kultūras norisēs jeb folklorisms ir saistīts ar noteiktu ideoloģiju un praksi. 20. gadsimta 70. gadu beigās un 80. gados Latvijā vienlaicīgi pastāvēja divi folklorisma strāvojumi: viens – modernisma paradigmā balstītais, uz skatuvi orientētais, otrs – modernismu noliedzošais, uz tradicionālās kultūras saglabāšanu, apguvi un popularizēšanu virzītais. Pirmā strāvojuma izveide lielā mērā saistīta ar sovjetisko kultūras politiku pašdarbībā. Sociālistisko kultūru definējošs imperatīvs – “internacionāla pēc satura un nacionāla pēc formas” – formāli noteica vajadzību izrādīt tā sauktās “nacionālās iezīmes”. Neveicinot dziļāku, mērķtiecīgu folkloras izpēti un apguvi, šis skatuviskais folklorisms rezultējās ar folkloras interpretāciju tuvināšanu specializēto mākslu kanonam, tradicionālās kultūras vērtību ekspluatēšanu un degradēšanu.

Otrā strāvojuma izveide ir saistīta ar globāliem 20. gadsimta otrās puses procesiem, kuru kontekstā vairumā Rietumu civilizācijas zemju iezīmējās spontāna, lielākoties personiski motivēta pievēršanās tradicionālās kultūras mantojumam – valodai, reliģijai, ieražām, amatniecībai, it īpaši izceļot šā mantojuma senākās, modernās kultūras mazāk ietekmētās formas. Ar laiku šo strāvojumu sāka identificēt kā folkloras kustību, tādējādi atzīstot, ka tās uzmanības centrā bija tieši folkloras mantojums, tā apgūšana, pārmantošana, interpretēšana. Šai jaunajai kustībai bija orientācija ne tik daudz uz skatuvi, kā uz mantojuma apguvi un lietošanu personiskā līmenī, padarot to par vienu no indivīda dzīves sastāvdaļām – par dzīvesveida folklorismu.

Lekcijā tiks izceltas un tuvāk apskatītas folkloras kustību definējošās kvalitātes – autentiskums, funkcionālisms, folkloriskums un personiskā motivācija. Attiecībā uz abu folklorisma strāvojumu nozīmi atmodas norisēs var secināt, ka šis laiks kopumā bija nacionālos spēkus konsolidējošs, tomēr skatuviskā un dzīvesveida folklorisma formu pretstatījums tikai pastiprinājās un atsevišķos gadījumos turpināja izpausties arī vēlāk.

Guntis Šmidchens

Vašingtonas Universitāte Sietlā, ASV

guntiss@uw.edu

Trešā atmoda un latviešu folkloristikas varianti

Referātā tiks apskatītas trīs atmodas: pirmkārt, tā, kuru parasti sauc par Trešo atmodu (1985–1991); tad kultūras atmoda, kura sākās pēc PSRS iziršanas un plaukst vēl šobaltdien; un noslēgumā tā atmoda, kura risināsies tad, kad atkāpsies Covid-19 pandēmija. Visās trīs atmodās klātesoši kā laikmeta liecinieki – latviešu tautasdziesmu varianti: cits no miglainas senatnes vai nesenais mutvārdu tradīcijas, cits pazīstama autora (Ausekļa, Raiņa, Melngaiļa, Prauliņa, Petera, Ikstenas un citu) radīts un folklorizējies. Piedāvāšu tekstu piemērus, kas pierakstīti lauka darbos Čikāgā, Rīgā, Vašingtonā un tiešsaistes mākonī.

Kādu folkloristikas teoriju rāmji der šo pagātnes, tagadnes un nākotnes atmodu tautasdziesmu variantu arhīva pētījumos, lauka pētījumos, tradīciju dokumentēšanā, analizēs un prezentācijā? Noder globālās folkloristikas klasiķu idejas – fon Sīdova un Dēgas pārdomas par teicēja, tradīcijas un kopienas mijiedarbi ("tradīcijas bioloģiju"); Dorsona, Bauzingera un Dēgas dažādā pieredze ar falšloru, folklorismu, folkloru; Kurina kultūras māklera projekti un Glāsija piedāvātā folklorista misija vēsturiskas krīzes apstākļos. Kā kausēt burbuļus un palīdzēt atjaunot sadzīvi kopienās – gan mazajās, gan lielajās? Piemērus rāda Latviešu folkloras krātuves darbinieki.

Ieva Ančevska

Liepājas Universitātes Kurzemes Humanitārais institūts

ieva.ancevska1@gmail.com

Trešās atmodas rosinātais dzīvesveida folklorisms: tautas dziedniecības piemērs

Referātā tiks analizētas Trešās atmodas laikā aizsāktās ar tautas ārstniecību saistītās dzīvesveida folklorisma izpausmes un to tālākās attīstības virzieni.

Trešās atmodas laikā, atdzimstot folkloras kustībai un aktualizējoties tautas pagātnē sakņotajām vērtībām, pēc ilgā padomju laika aizlieguma pakāpeniski tika atzīta un legalizēta tautas dziedniecība. Daļa dziednieku apguva un piedāvāja dažādas jaunas ārstniecības metodes, bet daļa turpināja pārmantoto tautas dziedināšanas tradīciju, balstoties uz folkloras materiāliem.

Tolaik tika pārpublicēti šai tradīcijai nozīmīgi klasiskie folkloras krājumi, kā arī veidoti jauni tautas ārstniecības materiālu apkopojumi un šai tēmai veltīti daudzveidīgi periodiskie izdevumi. Līdzās folkloras pētnieku veidotajiem materiālu krājumiem tika publicēti arī dažādu interesentu atlasīti dziedniecības padomi, kā arī dziednieku pašu veidoti izdevumi.

Trešās atmodas laikā sāka attīstīties mūsdienu dziednieku kustība, bet vienlaikus veidojās arī dzīvesveida folklorisms, kas sakņojās ģimenēs pārmantotajā dziedināšanas tradīcijā. Tolaik iesāktais dzīvesveida folklorisms gadu gaitā ir attīstījies un plaši sazarojies, veidojot dažādas izpausmes formas: kā ģimenēs turpināta tradīcija, pārmantotajā tradīcijā sakņotu dziednieku darbība, interešu grupu darbība un interešu izglītības piedāvājumi.

Referātā tiks izvērtēta ar tautas dziedniecību saistīto folkloras un tradicionālās kultūras elementu interpretācija dzīvesveida folklorisma izpausmēs.

Ingus Barovskis

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

ingus.barovskis@lu.lv

“Literatūra un Māksla” (1985–1991): folkloras kustības atbalsis

Latviešu folkloras pētniecība padomju režīmā ir pakļauta valdošajai ideoloģijai, kas nozīmē arī norobežošanos no atsevišķām tēmām un folkloras žanriem, piemēram, ignorējot mitoloģijas pētniecību, ierobežoti vai nemaz neskatot svētku tradīcijas (Jāņus u. c.). Pētījumi par šiem jautājumiem ilgstoši netiek publicēti.

Taču 20. gadsimta 80. gadu beigu posmā jau redzamas publikācijas par līdz tam neskatītajiem folkloras jautājumiem, un laikraksts “Literatūra un Māksla” ir viens no tiem kultūrpreses izdevumiem, kas iesaistās folkloras kustības jautājumos atmodas laikā. Līdz ar to referātā tiks analizēta “Literatūra un Māksla” nozīme, publicētie materiāli un to loma šajā kontekstā. Pētījumā iztīrātais laika periods ir no 1985. līdz 1991. gadam. Ņemot vērā, ka šajā laikā sākas un noslēdzas atmodas kustības aktīvākā fāze, pētniecisko rakstu publikācijas par folkloras un mitoloģijas jautājumiem teorētiski uzskatāmas par vienu no dzinūjiem tās veicināšanai.

Preses analīze ļauj secināt, ka “Literatūra un Māksla” norādītajā periodā izteikti pievērsusi uzmanību jautājumiem par folkloru, tostarp tādiem, kas iepriekšējos padomju gados palikuši ārpus redzesloka un kurus citi izdevumi publicēt vairās, piemēram, Vitauta Kalves diskusija ar Konstantīnu Karuli par Jāņiem. Relatīvi regulāri parādās Konstantīna Karuļa publikācijas par iepriekš neskatītiem, pat aizliegtiem jautājumiem, piemēram, raksti “Vai latviešu Māra ir Svētā Marija?”, “Jāņa senās saknes” u. c. Tāpat folkloras jautājumiem pievēršas arī citi autori. Gan šie publicējumi, gan arī diskusijas par folkloras kustību un nozīmi Latvijas atmodā ir vērā ņemams “Literatūras un Mākslas” ieguldījums laikmeta kontekstā un vēsturiskās situācijas veidošanā, kas plašāk tiks iztīrāts referātā.

Iveta Dukajska

Tautas muzikantu biedrība

ivetadukalska@inbox.lv

Folkloras reprezentācijas pasākumi 20. gadsimta 80. gados. Pušmucovas etnogrāfiskā ansambļa piemērs

Pušmucovas etnogrāfiskā ansambļa dalībnieki par ansambļa aizsākumu uzskata 1986. gadu, kad tika apzināti pagasta ļaudis, kuri vēlas piedalīties Pušmucovas ciema padomes skatē. Tika izveidots teatralizēts uzvedums "Pavasara svētki", un šī uzveduma mērķis bija: ".. ar šiem svētkiem papildināt jauno padomju sadzīves tradīciju struktūru un pilnveidot to organizācijas metodiku ..".

Pētījumā analizēta etnogrāfisko ansambļu, folkloras kopu dibināšanas motivācija un nepieciešamība, kā arī to iekļaušanās padomju tradīcijās, izmantojot Pušmucovas etnogrāfiskā ansambļa piemēru. Pētījuma mērķis ir parādīt, kā dalībnieka individuālā pieredze, zināšanas un prasmes tradicionālās kultūras izpausmēs tiek apkopotas un iekļautas skatuves priekšnesumā 20. gadsimta beigās un ir pamats tradīcijas pārmantošanai.

Pētījuma jautājumu iztīrīšanai izmantota publicistika, zinātniskā literatūra, publicētie un nepublicētie avoti (piemēram, materiāli no *garamantas.lv*, *periodika.lv*, Pušmucovas etnogrāfiskā ansambļa dalībnieku atmiņas par ansambļa dibināšanu, tā funkcijām 20. gadsimta 80. gados u. c.).

Angelika Juško-Štekele

Rēzeknes Tehnoloģiju akadēmijas Izglītības, valodu un dizaina fakultātes

Reģionālistikas zinātniskais institūts

Angelika.Jusko-Stekele@rta.lv

Nacionālās un reliģiskās atmodas kopsakarības: svētceļojums uz Aglonu

Svētceļojumu tradīcija pasaulē un Eiropā ir viena no spilgtākajām tradicionālās kultūras izpausmēm, kas vērojama arī Latvijas tradicionālās kultūras praksē. Tāds ir, piemēram, Aglonas svētceļojums.

Pirmās publiskās liecības par Aglonas svētceļojumu Latvijas periodikā sastopamas no 20. gadsimta sākuma. Vēsturiski Aglonas svētceļojuma norise ir bijusi cieši saistīta ar Latvijas vēstures pagriezieniem. Tikai 1989. gadā Latvijā atsākās organizētu svētceļojumu uz Aglonu tradīcija, kas sakrita ar Trešās atmodas pasākumiem un demonstrēja pilsoņu tiesības brīvi paust savu reliģisko pārliecību pēc daudziem aizlieguma gadiem padomju režīmā. Reliģiskās un nacionālās atmodas kopsakarības Aglonas svētceļojumā izpaužas gan reliģiskās un nacionālās/etniskās identitātes simbolu reprezentācijā, gan konkrētās reliģiskās darbībās, kas prezentē baznīcas sava veida aizbildniecību pār Latvijas demokrātiju un neatkarību, kas tai pašā laikā ir būtisks nosacījums brīvai reliģisko uzskatu paušanai.

Atjaunotā Aglonas svētceļojuma tradīcija uzrāda arī atjaunotās demokrātijas un vērtību likločus, kam iespējams izsekot, analizējot svētceļnieku grupu lielumu un ģeogrāfiju, vietējo iedzīvotāju attieksmi pret svētceļniekiem viņu svētceļojuma maršrutā, kā arī ieskicējot reliģisko, politisko un merkantilo vērtību korelāciju Marijas Debesbraukšanas svētkos Aglonā 15. augustā, kas ir svētceļnieku grupu galamērķis.

Andris Kapusts

Latvijas Folkloras biedrība

andr27@ml.lv

Friča Brīvēznieka Latviešu folkloras biedrības dibināšana 1989. gadā

20. gadsimta 80. gados aizsākās straujš un apjomīgs folkloras kustības attīstības un izaugsmes process. Rodot sākotni bezmaz vai pagrīdes apstākļos, tas būtiski, kvalitatīvi un kvantitatīvi pieauga, līdz ieņēma savu patstāvīgu un noturīgu vietu tā laika valsts kultūrpoltikas sistēmā. Nozīmīgs priekšnoteikums kustības izaugsmei ir saistāms ar ievērojamu folkloras kopu un etnogrāfisko ansambļu skaita pieaugumu Latvijas pilsētās un novados. Sava veida kulmināciju minētais process sasniedza 1989. gadā, dibinot Friča Brīvēznieka Latviešu folkloras biedrību. Tajā laikā tā bija viena no pirmajām patiesi neatkarīgajām sabiedriskajām organizācijām Latvijas PSR. Biedrības dibināšanas kongresā Rīgas pilī piedalījās kultūras ministrs Raimonds Pauls, dzejniece Māra Zālīte, muzikologs Arnolds Klotiņš, folklorists Jānis Rozenbergs, daudzi citi ievērojami un ietekmīgi kultūras un sabiedriskie darbinieki, etnogrāfisko ansambļu un folkloras kopu vadītāji un pārstāvji. Apjomīgā dibināšanas pilnsapulce norisinājās lielas pacilātības un iedvesmas gaisotnē trīs posmos – rituālā daļa, organizatoriskā daļa un institūciju vēlēšanas. Biedrības dibināšanas procesā tika izveidoti un pieņemti statūti, ievēlēta valde, ievēlēts valdes priekšsēdētājs, nosprausti turpmākās darbības mērķi un uzdevumi, kā arī sastādīts darbības plāns.

Biedrības dibināšanai bija ievērojama ietekme uz turpmākajiem procesiem kultūrpoltikā Latvijā. Tūlīt pēc biedrības dibināšanas kultūras ministrs veica nozīmīgas administratīvās reformas ministrijā un tai pakļautajās iestādēs. Tāpat nozīmīgi mainījās diskurss oficiālajā tā laika kultūrtelpā, faktiski legalizējot ar folkloras kustību saistītos centienus, mērķus, terminoloģiju un daudzus citus jautājumus.

Priekšlasījums veidots, balstoties uz autora novērojumiem, dokumentu, video un foto materiālu analīzi, kā arī notikumos iesaistīto personu intervijām. Priekšlasījuma mērķis ir analizēt un uzrādīt Friča Brīvēznieka Latviešu folkloras biedrības izveides un dibināšanas ietekmi uz tā laika oficiālo kultūrtelpu un Trešās atmodas procesu kopumā.

Tautastērps folkloras kustībā 20. gadsimta 80. gados

Latviešu tautastērps kā nācijas veidošanās laikā jaunradīts vizuālais identitātes simbols ir bijis klātesošs visos tautai svarīgos procesos un laikmetu griežos. Arī Trešajā atmodā tautastērps bija nozīmīgs garīgo vērtību izteiksmes veids. Tomēr gan savā vizuālajā veidolā, gan lietojumā tas bija stilistiski daudzveidīgs. Tērpa ārējais izskats ietvēra dažādas attieksmes un ideālus, kā arī iespējas. Tieši atmodas laiks būtiski mainīja attieksmi pret latviešu tautastērpa lietojumu un izskatu.

Pieteiktās tēmas izpētei izziņas avoti ir latviešu preses publikācijas par laika posmu no 1978. līdz 1990. gadam; Latviešu folkloras krātuves krājumā *garamantas.lv* esošie foto materiāli, īpaši Vairas Strautnieces fotogrāfiju kolekcija; "iekļautais novērojums" – personiskie vērojumi, esot folkloras kustības dalībnieci kopš 1982. gada.

Lai arī folkloras kustība bija tikai viena no tautastērpa lietojuma jomām, arī tās ietvaros var izdalīt vismaz trīs atšķirīgas grupas:

- a) tautastērps turpināja būt vienādots skatuves tērps, saglabājot iepriekšējos gadu desmitos veidojušās stilizācijas iezīmes;
- b) etnogrāfiskajam materiālam pēc iespējas pietuvināts tērps ar daudzveidīgu daļu komplektāciju, paužot personisku un individuālu attieksmi, kas ietvēra arī autentiskuma meklējumus;
- c) vienkāršs tērpa koptēls, kas savā komplektācijā tikai daļēji atbilst vēsturiskajam materiālam, toties atsevišķas tā daļas iegūst tautastērpa kopējo simbolisko nozīmi.

Pēdējās grupas tērps nereti kultūras mantojuma ideja tika apvienota ar dabiskuma un gara brīvības ideāliem. Dažos gadījumos tajos var saskatīt līdzību ar 20. gadsimta "puķu bērnu" garīgajiem strāvājumiem. Tērps vienmēr atradies ciešā mijiedarbībā ar tā valkātāju, tāpēc personību loma šeit izpaužas īpaši spilgti. Līdz šim pēdējās grupas tērpi ir palikuši ārpus pētniecisko interešu loka, tieši tāpēc tiem būtu vērts pievērsties vairāk.

Folklorā kā alternatīvas kultūras pieteikums

Priekšlasījuma mērķis ir argumentēti parādīt, ka folkloras kustības sākums 20. gadsimta 80. gados bija ne tikai nacionālas pašapziņas uzvirtojums ar tālākām politiskām sekām, kā visbiežāk uzskata, bet arī atšķirīgas kultūrizpratnes un kultūrizturēšanās pieteikums. Smeļot materiālu folkloras tradīcijā un rādot tradīciju praksē, folkloras kustības entuziasti nostājās pret sovjetisko tautas mākslas izpratni un tās uztiēšanu varai piemērotā noplicinātā vai sajautrinātā veidā. Proti, varas kultūrpolitika lika sekli optimizētu un sajautrināti apdarinātu folkloru uzdot par īsto folkloras saturu, kam bija jāsimbolizē sovjetiskā īstenība kā bezkonfliktu tautas dzīves ideālu piepildījums. Tam folkloras kustība pretstatīja tradicionālajā folklorā un sevišķi tradicionālajā ieražu folklorā ieslēpto dzīves uztveres bagātību. Būtībā tā bija opozīcija pret sovjetisko praksi izmantot atsevišķu tautas mākslas elementus – gan tautas melodijas ar dažkārt piemontētiem sovjetiskiem tekstiem, gan par baletiskām raksturdejām pārtapušas tautasdejas –, lai paustu šķietamu sabiedrības sajūsmu un rožainu optimismu par padomisko dzīvi. Šādai folkloras mantojuma noplicināšanai un sagrozīšanai folkloras kustība lika pretī tradicionālo folkloru tās sinkrētiskajā izpratnē – it sevišķi teksta, dziesmas un izpildījuma vienotību ieražā. Folkloras kustība uztvēra folklorisko ieražu sociāli regulējošo spēku – ģimenes ieražas (kā attieksme pret līdzilvēkiem, atbildība), gadskārtu ieražas (kā attieksme pret dabu un Visumu), darba ieražas (pienākuma ētika) u. c. Būtībā tas bija varai alternatīvu dzīves vērtīborientāciju piedāvājums, kas nostājās pretī sovjetiskajai ideoloģijai un praksei kā dzīves patieso vērtību viltojumam.

Šīs vispārējās nostādnes priekšlasījumā tiks atšifrētas konkrētu norišu piemēros.

Tradicionālajā folklorā ietvertās vērtīborientācijas arī šodien var būt mūsdienu patērēšanas kulta noliegums, un tās nevajadzētu atstāt novārtā arī folkloras kustības mūsdienu posmā.

Janīna Kursīte

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultāte

kursite@hotmail.com

Rasma Rozīte un folkloras kustība Latvijā

Vācijas latviete Rasma Rozīte (dz. 1939), sākot jau ar 20. gadsimta 60. gadu beigām, līdz pat 90. gadu vidum ietekmēja neomitoloģiskos un ar folkloras mantojuma popularizēšanu saistītos procesus Latvijā. Pirmais un galvenais aktivitāšu ietekmes virziens saistīts ar viņas 20. gadsimta 70. gadu vidū pierakstīto vācu mistiķes Dīnas Rīsas ziņojumu par Lielvārdes jostas ornamentā iešifrētajiem vēstījumiem. Lielvārdes jostas stāstam, ko R. Rozīte iztulkoja un publiskoja 80. gadu otrajā pusē saietā Dainu kalnā, līdzās Anša Epnera un Tenu Vinta filmai "Lielvārdes josta" (1980) bija liela sabiedriska rezonanse atmodas procesu veicināšanā.

Otrs ietekmes virziens – budisma filozofijā sakņotā transcendentālās meditācijas neformālā skola, kurā Rasma Rozīte 20. gadsimta 70. gados, braucot uz Latviju, iesaistīja virkni folkloras entuziastu, rakstnieku un kultūras darbinieku, tostarp Imantu Ziedoni, Andri Buiķi, Ausmu Kantāni.

Trešais Rasma Rozītes ietekmes virziens tika aktualizēts 90. gadu sākumā un vidusposmā, kad viņa kopā ar Ivaru Vīku pulcēja entuziastu grupu, kas regulāri brauca Pokaiņu akmeņu talkās. Tas veicināja pastiprinātu – kaut brīžam ar eksaltāciju robežotu – svētvietu meklēšanas un sakopšanas entuziasmu. Paralēli tam Rasma Rozīte rīkoja vēdisko uguns rituālu akcijas Jāņos, vēdu un dainu, plašāk – indiešu un latviešu garīgās senkultūras tuvinājumu 20. gadsimta 80. gados un 90. gadu pirmajā pusē.

Aigars Lielbārdis

LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts

aigars.lielbardis@lulfmi.lv

Etnogrāfiskie ansambļi Latvijā: ģenēze un evolūcija

Etnogrāfisko ansambļu cilme sakņojas tautas mūzikas tradīcijās un ir saistīta ar ciemu un radu kopīgu dziedāšanu un muzicēšanu gadskārtu svinībās un ģimeņu godos. Gan dažādu paaudžu līdzāspastāvēšana ikdienā, gan kopīga svētku svinēšana, talkas, vakarēšanas un zaļumballes bija muzikālo tradīciju pārmantošanas pamats. Laikam ejot un mainoties tradīciju izpildījuma videi, mainījās arī tradicionālās dziedāšanas un muzicēšanas apstākļi un mērķis. No lauku vides tradicionālā dziedāšana un muzicēšana pamazām nonāca uz skatuves, kļūstot par pagātnes tradīciju demonstrējumiem – lai iepazīstinātu citus ar tām un lai saglabātu tās kā zūdošās vērtības. Par nozīmīgu tautas mūzikas tradīciju nesējiem un glabātājiem kļuva etnogrāfiskie ansambļi.

Etnogrāfisko ansambļu vēsture Latvijā aizsākās 1896. gadā, kad Rīgā norisinājās Viskrievijas X arheoloģiskais kongress. Tā ietvaros tika organizētā Latviešu etnogrāfiskā izstāde, kuras laikā tika izrādīti teatralizēti latviešu tradīciju uzvedumi – kāzas, precības, ganu dziesmas, pieguļā jāšana, dažādas rotaļas. Etnogrāfisko dziesmu un deju ansambļi izauga no ciemu kopienām, kuru dziedāšana, dancošana un muzicēšana bija pamats pirmajām Latvijā veidotajām etnogrāfiskajām filmām – “Latviešu kāzas Nīcā” (1931) un “Dzimentene sauc” jeb “Kāzas Alsungā” (1935). Abās filmās kā konsultants un scenārija autors piedalījās folklorists Kārlis Straubergs, kurš filmu uzņemšanas laikā bija arī jaundibinātās Latviešu folkloras krātuves (1924) vadītājs. Latviešu folkloras krātuves pētnieki arī vēlākos laikos ir aktīvi iesaistījušies kā tradīciju akadēmiskā pētniecībā, to popularizēšanā sabiedrībā, tā arī tradīciju aktualizācijā pašu praktiķu vidū. Padomju gados tie bija Jānis Rozenbergs, Rita Drīzule, Andrejs Krūmiņš, Vilis Bendorfs un citi, kuri ar savu pētniecisko interesi rosināja ansambļu veidošanos Latvijā, gan gatavojoties Latviešu literatūras un mākslas dekādei Maskavā 1955. gadā, gan Trešās atmodas gados.

Māra Mellēna

Valsts izglītības satura centrs

mara.mellena@visc.gov.lv

Bērnu un jauniešu folkloras kopas starp iesaisti un tiešiesaisti

Bērnu un jauniešu nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas un pārmantošanas programma "Pulkā eimu, pulkā teku" (PEPT) ir daļa no folkloras kustības, kas ir viena no Trešās atmodas identitātes kultūrzīmēm. Mūsdienu kultūras kopainā, kur tradicionālā kultūra nav dominējošais kultūras tips, PEPT ir bērnu un jauniešu izglītības programma tieši tradicionālās kultūras un nemateriālā kultūras mantojuma apguvei ar daudzām un dažādām norisēm, kuras strukturējas:

- laikā – skolas mācību gada ietvaros,
- telpā – Latvijas valstī ar tās valstiskajām un nevalstiskajām strukturām, tās izglītības un kultūras iestādēs, katrā vietā veidojot savu īpašu lokālo variantu, kuru ietekmē gan vietējās varas realizēšanas tradīcijas, gan ekonomiskais un kultūras konteksts, gan programmas dalībnieku – bērnu un pieaugušo – individuālās īpatnības.

PEPT pieredze vairāk nekā 35 gadu garumā dod iespēju artikulēt ar tradīciju apgūšanu, pārmantošanu un to iedzīvināšanu lietojumā mūsdienu situācijā saistītos ieguvumus, izaicinājumus un risināmās problēmas.

Priekšlasījumā aplūkojamie jautājumi:

- tradīcijas kodols, vēsturiskie laika un telpas konteksti un situativitāte mūsdienu lietojumā;
- tradīcijas avoti mutvārdos, rakstveidā un ierakstā;
- tradīcijas nesējs, tradīcijas pētnieks (eksperts) un tradīcijas mantinieks (rekonstruētājs, iedzīvinātājs).

Katrs no jautājumiem aplūkojams konkrētu folkloras žanru ietvarā – stāstniecības tradīcijas starp ikdienas saziņu un priekšnesumu īpaši dizainētā notikumā, tradicionālās dziedāšanas un muzicēšanas skaniskie ideāli, tradicionālās dejas kustību raksti, ieražu konteksts un funkcionalitāte vēsturiskajās liecībās, bērnu un jauniešu folkloras kopas, kas to iedzīvina dialogā ar savu vēsturi, šodienas situāciju, savu pedagogu un savām iespējām. Īpašs lokālo tradīciju mijiedarbes gadījums – folkloras programma Dziesmu un deju svētku kontekstā.

Igeta Ozoliņa

Jāzepa Vītola Latvijas Mūzikas akadēmija (absolvente)

igeta.g@inbox.lv

Valda Muktupāvela folkloriskā darbība laikā no 1978. līdz 1988. gadam

Laika posms nav izvēlēts nejauši – tā nozīmīgumu akcentē pats Valdis Muktupāvels, pamatodams, ka tieši tad Latvijā risinājušies būtiski sabiedriski un politiski notikumi. Šis laiks aptver viņa kā tautas mūzikas un instrumentu pētnieka, mūziķa, sabiedriska aktīvista darbības jomas, ietverot folkloriskās darbības sākumu un tās tālākos procesus. Liecības, ka par folkloras kustības sākumu uzskatāms tieši 1978. gads, atrodamas muzikologa Arnolda Klotiņa un tautas mūzikas pētnieka Viļa Bendorfa atmiņās. Klotiņš savā rakstā "Atskats folkloras kustībā" detalizēti apraksta Zinātņu akadēmijas organizēto pasākumu 1978. gadā Dailes teātrī, atzīmējot 30. zinātnisko ekspedīciju, un sekojošos notikumus, tādējādi iezīmēdams robežšķirtni starp ilgstošo padomju laika stagnāciju un jaunās apziņas veidošanos sabiedrībā, kam sekoja folkloras kustības sākšanās Latvijā. Arī Bendorfs savā rakstā "Folkloras kustības sākumi Padomju Latvijā" min tieši 1978. gadu un pasākumu Dailes teātrī. Pēc Bendorfa domām, par būtisku notikumu uzskatāms vēl viens – suitu godubalsa izskanēšana Rīgas 1. vidusskolā.

Referātā tiks atklātas konkrētā laika posma notikumu likumsakarības un Muktupāvela iesaiste tajos, viņa attiecības ar cilvēkiem, kuri notikumos piedalījušies un ar kuriem veidoti ciešāki un attālāki kontakti. Pateicoties mērķtiecīgai darbībai – folkloras materiālu izpētei, vēlmei iedziļināties un izziņāt –, tradīcija, kā to definē Muktupāvels, tieši tolaik sākusi tikt ievērota, izvilкта dienasgaismā. Muktupāvels pats ir jaunas tradīcijas – folkloras kustības – aizsācējs. Folklorētāju aktivitātes Latvijā joprojām turpinās, un tajās var saskatīt 20. gadsimta 70. un 80. gados folkloras kustībā iesāktā turpinājumu. Pats Muktupāvels par konkrēto laikposmu izsakās šādi: "Sabiedrībā bija nobriedusi situācija, ka folkloras kustībai vajadzēja sākties. Idejas bija gaisā, kāds viņas uztvēra un realizēja, respektīvi, rodas indivīdi, kas par tām gan runā, gan dara. Indivīdu darbībām nebūtu seguma, ja vajadzība nebūtu plašākā sabiedrībā. Indivīdi šo vajadzību izceļ kā savas darbības modeli." Referāts būs par folkloras kustības pirmsākumu un konkrētā indivīda lomu šai laikā.

Guntis Pakalns

LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts

guntis.pakalns@lulfmi.lv

Teicēja Alma Makovska un atmoda

Almu Makovsku (1922–2004) Vandzenē intervēju un uzklausīju 18 gadus – kopš 1987. gada vasaras. Lai gan primārais mērķis bija dokumentēt senāku laiku dziesmas, pasakas, teikas un atmiņu stāstus, teicēja vēlējās paust savu attieksmi arī pret nesenākiem notikumiem, apspriest laikrakstos izlasīto, radio un TV dzirdēto un to, kas pašlaik notiek apkārtnē. Ne vienmēr izslēdzu ierakstu aparāturu, kad viņa par to izteicās, pieļaujot, ka arī tā ir sava veida tradīcija un vēlāk šādiem ierakstiem varētu būt kāda nozīme.

Alma Makovska neietilpa to dažu īpaši izcelto folkloras teicēju grupā, kas astoņdesmitajos gados tika simbolizēti kā Teicēji. Publiski tolaik viņa uzstājās reti: 1987. un 1989. gadā K. Barona konferencēs, pievēršoties tolaik mazāk pētītiem žanriem – ziņģēm un spoku stāstiem, starptautiskajā folkloras festivālā "Baltica '91", stāstot pasakas un teikas, deviņdesmito gadu sākumā vairākos televīzijas un radio raidījumos, arī "Labu nakti". Pieredze, ko ieguvu, dokumentējot un pētot viņas stāstījumus, drīz noderēja, organizējot mutvārdu stāstīšanas veicināšanas pasākumus.

Referātā aplūkoti abi šie aspekti: 1) teicējas kā Ziemeļkurzemes lauku iedzīvotājas skatījums uz atmodas laika notikumiem un 2) viņas kā talantīgas un labi dokumentētas stāstnieces ietekme uz stāstnieku kustības izveidošanos ("stāstniecības atmodu") Latvijā.

Pētījums veikts Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas budžeta apakšprogrammas 05.04.00 "Krišjāņa Barona Dainu skapis" un "Erasmus+" stratēģiskās partnerības "The Future of Cultural Heritage in Modern Europe" ietvaros.

Ieva Pigozne

LU Latvijas vēstures institūts

ieva.pigozne@inbox.lv

Tautastērps: ideoloģija vai zinātne?

Mūsdienās plašākā sabiedrībā zināšanas par tautastērpu balstītas tajā, ko Trešās atmodas laikā un uzreiz pēc atjaunotās neatkarības pārņemām no agrāko paaudžu pieredzes. Bieži vien tas notika nekritiski, jo par svarīgāku tika uzskatīta starpkaru perioda mantojuma pārņemšana un turpināšana, nevis izvērtēšana. Agrāko pieredzi veido gan tautastērpa valkāšanas prakse, gan pētījumi par tradicionālo apģērbu Latvijas teritorijā. Referātā uzmanība pievērsta abiem, tomēr padziļināti skatīta zinātniskā izpēte, pievēršoties pētniecībā iesaistīto personību lomai, motivācijai, preferencēm, ideoloģiskajiem apsvērumiem un atstātajam iespaidam uz procesiem plašākā sabiedrībā.

Latviešu apģērba vēsture ir labs piemērs tam, kā sabiedrība pierod pie emocionāliem un ideoloģijā balstītiem apgalvojumiem, tos nekritizējot, jo to autori – mākslinieki, amatniecības pārstāvji un muzeju darbinieki – bija pazīstamas un cienītas personības. Sākotnējās nostādnes latviešu apģērba vēsturē balstītas nepieciešamībā izveidot tautastērpus pašdarbniekiem 19. gadsimta beigās un 20. gadsimta pirmajās desmitgadēs. Zinātniskā pieeja apģērba vēsturē vēl nebija nostiprinājusies, kad sākās padomju okupācija. Padomju periodā pētniecība turpinājās pirms Otrā pasaules kara iesāktajā veidā, bet atmodas un pirmajos atjaunotās neatkarības gados tika celti godā starpkaru perioda pētījumi un publikācijas, ar tiem kopā nāca arī nacionāli politiskā ideoloģija, kura bija to pamatā. Tāpēc diemžēl tikai 21. gadsimtā sāka galveno nostādņu latviešu apģērba vēstures pētniecībā un tajās balstītu tautastērpu izveides pārskatīšana. Trešās atmodas laikā etniskās kultūras vēstures vērtības bija pamats, uz kura atsperties cīņā par nacionālas valsts neatkarības atjaunošanu. Kā viens no vizuāli spēcīgiem nacionālajiem simboliem bija un arvien ir tautastērps. Tomēr līdz šim nav pienācīgi izvērtēts, kā apģērba vēsturē sabalansēta ideoloģiskā un zinātniskā pieeja. Pētījums ir viens no soļiem ceļā uz šādu izvērtējumu.

“Roc, tautieti, dziļu aku, nedzer māsas asarēnas”: attiecības ar vardarbību ģimenē un tautā

Atmoda ar tās nevardarbīgās pretošanās pieredzi ir skatīta kā pārmaiņu sliksnis starp attieksmi pret vardarbību, īpaši dzimtē balstītu vardarbību, raugoties uz tās atspoguļojumu tautasdziesmu materiālā un šodienas pieredzē, mediju diskursā un interviju materiālā. Ja tautas tradicionālās kultūras mantojums tiek uzskatīts par vienu no atmodas iedvesmotājiem, kā tā uztvere un nozīme laika gaitā ir mainījusies, runājot par vardarbību ģimenes locekļu starpā un tās (ne)tolerēšanu? Latviešu nācījas veidošanās un atmošanās sakņojas radniecības metaforā, tāpēc tradicionālās kultūras materiāls ietekmē tautas nākotnes trajektoriju. Tautasdziesmu materiālā ikdienas vardarbīgās attiecības tiek estetizētas un poetizētas, bet vienlaikus arī “dabisko” noteiktu attiecību modeļus, kur tā saprotama. Iespējams, ciešanu estētika dziesmās arī sniedz pienesumu nevardarbīgas pretošanās izveidei. Vardarbības upuris ir izteikti vai pēc noklusējuma sievietē vai meitenē, un vardarbīgās epizodes parasti iezīmē “savas” un “svešas” ģimenes attiecību sadursmi. Šīs “problemātiskās” attiecību līnijas ir aktuālas arī mūsdienās attiecībās starp partneriem un audžuvecākiem un bērniem.

Vienlaikus tautasdziesmu materiālā atrodamas ne tikai upuru izdzīvošanas un pieredzes izteikšanas stratēģijas, bet arī sadzīvošanas un savstarpēju rūpju pieredze, kas, salīdzinot ar ciešanu estētiku, mazākā mērā kalpo par tradīcijas pienesumu nacionālās identitātes veidošanā. Līdzīgi arī šodienas interviju un mediju tekstu materiālā ikdienas nevardarbības pieredze paliek otrā plānā, vardarbību lielākoties skatot kā “dabisku” un likumsakarīgu dzīves daļu.

Inese Sirica

Latvijas Mākslas akadēmija

inese.sirica@lma.lv

Ornaments latviešu lietišķajā mākslā.

Veronikas Kučinskas npublicētais

1995. gada manuskripts

Mākslas zinātniece Veronika Kučinska (1929–2016) 1995. gadā pabeidza manuskriptu “Ornaments latviešu lietišķajā mākslā”. Manuskripts vēl joprojām nav izdots, bet tas atklāj ornamenta formālo un idejisko veidolu profesionālajā lietišķajā mākslā no 19. gadsimta beigām līdz 20. gadsimta 90. gadu sākumam. Pētījumā analizēts arī ornaments Latvijas teritorijas arheoloģiskajos un etnogrāfiskajos piemēros, tādā veidā meklējot atsevišķu ornamentu izcelsmi.

20. gadsimta 80. gados latviešu ornamentam kā kultūras fenomenam pievērsās vairāki pētnieki, Latvijas Mākslas akadēmijā (toreiz – Valsts Mākslas akadēmijā) tapa diplomdarbi. Padziļināta vēlme tolaik pētīt latviešu ornamentu, meklēt skaidrojumus un nozīmes ir apliecinājums Trešās atmodas klātbūtnei Latvijas mākslas vēsturē. Pētīt tēmu, ko pēc Latvijas okupācijas nebija vienkārši darīt. Veronika Kučinska no 70. gadiem līdz 80. gadu beigām pētīja – mūsdienu terminoloģijā – padomju perioda lietišķo mākslu. Sevišķi keramiku un tekstilmākslu. Savukārt 80. gadu beigās un 90. gadu sākumā padomju perioda un neatkarīgās Latvijas valstī tapušo lietišķo mākslu – īpaši izdalot ornamentu.

Referātā analizēšu manuskriptu no Trešās atmodas un ornamenta pētniecības problemātikas rakursa. Tiks nosaukti mākslinieki, lietišķās mākslas veidi, nozīmīgākie Trešās atmodas laika ornamentu (ornamenta ikonogrāfija) un to izvēles pamatojums. Man nav zināma atbilde, kāpēc netika izdots Kučinskas pētījums, bet tas mūsdienās var būt noderīgs visiem, kuri interesējas par latviešu ornamentu, vēlas iedziļināties un izprast ornamenta lietojuma pēctecību mūsdienu lietišķajā mākslā un dizainā. Šobrīd manuskriptu pārrakstu, lai tas tiktu tuvākajos gados izdots.

Atmoda un pilskalnu jaunatklāšana

Pilskalni ir vizuāli iespaidīgākie Latvijas arheoloģijas pieminekļi, un to izpētei un interpretācijai ir veltīti vairāku paaudžu pētnieku pūliņi, kas vairāk ir bijuši vērsti uz pilskalnu arheoloģisko izrakumu rezultātu interpretāciju. Pilskalna atklāšanai un šī fakta sabiedriskošanai ir daudz plašāka nozīme, kas saistīta ar patriotismu, pašapziņu, vēstures izpratni, zināmā mērā arī politisku pieprasījumu. Pēc pilskalna aktīvās eksistences izbeigšanās tas turpināja savu pastāvēšanu un noteiktā veidā ietekmēja apkārtnes iedzīvotāju uzskatus. Pilskalniem bija sava brīvības simbola nozīme ilgi pirms 19. un 20. gadsimta, kad veidojās uzskati par Latvijas autonomiju un valstiskumu.

Pilskalnu atklāšanā un sabiedriskošanā izšķirami četri etapi:

- I – pilskalns ir zināms ierobežotam vietējo iedzīvotāju skaitam (līdz 19. gadsimta vidum);
- II – ziņa par pilskalnu tiek publicēta (19. gadsimta otrā puse);
- III – pilskalns tiek aprakstīts, uzmērīts, publicēts (galvenokārt 20. gadsimta 20.–30. gadi);
- IV – pilskalnu atklāšanā galveno nozīmi iegūst digitālās tehnoloģijas (21. gadsimta sākums).

Pilskalnu jaunatklājumu skaitu lielā mērā nosaka konkrētu cilvēku ieinteresēta darbība un – plašākā nozīmē – arī politiskā situācija Latvijā. 20. gadsimta 70. un 80. gados pilskalnu atklāšana nav notikusi vienmērīgi. Vairāk pilskalnu – 3 pieminekļi – atklāti 70. gadu otrajā pusē, bet visvairāk – 5 pieminekļi – 80. gadu vidū. Pilskalnu relatīvi lielo jaunatklāšanu 80. gadu vidū varbūt var skaidrot ar pirmsatmodas laiku, kad cilvēki, meklējot latvieša identitāti Padomju Savienības apstākļos, arvien lielāku uzmanību sāka pievērst latviešu folklorai un Latvijas senākajai pagātnei. Tas ir arī laiks, kad sākās un augsti uzviļņoja talku kustība, arī pilskalnu sakopšana. Varbūt tas viss arī noteica cilvēku vērigāku ielūkošanos apkārtņē un pilskalnu jaunatklājumus? Pēdējos gados, balstoties uz aerolāzerskenēšanas datu izmantošanu, krasi mainot situāciju, ir noticis pilskalnu jaunatklāšanas sprādziens. Krasais pilskalnu skaita pieaugums, īpaši Latgalē, rada jaunu situāciju un vēl neizprastu attieksmes maiņu.

LU Literatūras, folkloras mākslas institūts
Mūkusalas iela 3, Rīga, LV-1423, Latvija

info@lulfmi.lv
lulfmi.lv

Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas budžeta apakšprogramma 05.04.00
"Krišjāņa Barona Dainu skapis"